

Book Review

Gustav Berry

*Den självstyrda periferin:
Lanthushållsundervisningen och
styrningen av den svenska lands-
bygden, 1890–1970*

Uppsala universitet (PhD diss.)
2023, 310 pp.

Från sent 1800-tal till 1970-talets början genomgick Sverige en fundamental strukturomvandling. Under denna period omvandlades Sverige från ett huvudsakligen agrart samhälle till ett industrisamhälle. Gustav Berrys avhandling behandlar hur denna omvandling påverkade den svenska landsbygden, mer specifikt de utbildningssträvanden som landsbygdens kvinnor gjordes till föremål för.

Studien är indelad i sju kapitel. I avhandlingens första kapitel introduceras läsaren bland annat till begreppet ”högmoderniteten,” myntat av den tyske historikern Ulrich Herbert, som ytterst handlar om hur landsbygden skulle anpassas till de krav som industrisamhället ställde. Avhandlingens syfte är att bredda och fördjupa förståelsen av styrningen av landsbygden under högmoderniteten med särskilt fokus på landsbygdens inblandning i sin egen styrning. Tre utbildningsinstitutioner står i fokus för undersökningen, nämligen de lärarutbildande lanthushållsseminarierna, lanthushållsskolorna samt hushållningssällskapens hemkonsulenter.

Berry ställer tre frågor. Den första handlar om varför lanthushållningsundervisningen uppstod, den andra om undervisningens organisatoriska

och ekonomiska förutsättningar och den tredje vilka sociala intressen som stod bakom lanthushållningsundervisningen. Ett viktigt problematiserande resonemang som förs fram handlar om pedagogiseringsprocesser. Detta fenomen kan enkelt beskrivas som att utbildning ses som ett svar på ett samhällsproblem. När sagda utbildning sedan inte kan lösa problemet, blir tolkningen vanligen att än mer resurser måste satsas på utbildning, varvid ett slags rustningsspiral – med fel vapen – tar sin början. Samhällsproblemet som skulle lösas var i synnerhet kvinnornas benägenhet att flytta från landsbygden under den undersökta perioden.

I avhandlingens andra kapitel, som utgör studiens historiska bakgrund, tecknas en bild av den agrara omvandlingen från sent 1800-tal fram till strax efter 1900-talets. Kapitlet innehåller information nödvändig för att läsaren skall förstå periodens processuella drag. En viktig komponent i detta kapitel rör de investeringsbeslut som behövde fattas i jordbrukssektorn där investeringar i de arbetsmoment som kvinnor ofta utförde fick stå tillbaka för investeringar i jordbruket. Under perioden kom emellertid också skiftande ideal för hur en lantbrukarhustru skulle sköta sitt hushåll i dagen. Dessa ideal förmedlades av de institutioner som står i centrum för denna avhandling. I kapitlet behandlas också arbetsfördelningen mellan de olika utbildningsformerna i detta kunskapsförmedlande och uppfostrande arbete.

I kapitel tre, med rubriken ”En föränderlig kamp mot kvinnoflykten,”

behandlas sedan närmare pedagogiseringen av det samhällsproblem som kvinnoflykten från landsbygden ansågs utgöra. Kapitlet syftar därmed till att besvara frågan om varför man bedrev lanthushållsundervisning i Sverige. Berry visar att det initiala syftet, att förhindra att kvinnor flyttade, med tiden övergick till att förebygga flytt för att på slutet av undersökningsperioden snarast syfta till att lindra fenomenet. Initialt riktades åtgärderna främst mot yngre kvinnor i den agrara underklassen, medan fokus under mellankrigstiden handlade om hur husmödrarnas villkor kunde förbättras. Slutligen, visar Berry, skedde ytterligare en förskjutning i ansträngningarna under efterkrigstiden då uppmärksamheten främst riktades mot att genom råd och upplysning understödja de kvinnor som blivit kvar på landsbygden. Här handlade det primärt om att integrera jordbrukarkvinnorna i välfärdsstaten. Staden flyttade på ett metaforiskt plan i stället till kvinnorna. Under denna tid kan också projektet att styra landsbygdens kvinnor sägas ha urvattnats. Berry menar att det högmodernistiska projektet med utbildning, vetenskap och teknik som främsta vapen framförallt koncentrerades till mellankrigstiden, medan verksamheten dessförinnan närmast kan betecknas som ett slags socialkonserverativt kontrollprojekt. I just detta hänseende tycks alltså Ulrich Herberts högmodernistiska teoribildning ha haft en ganska kort räckvidd gällande Sverige.

Därefter behandlas styrningens villkor genom en studie av hur lanthushållsskolans, lanthushållsseminariernas och konsulentverksamhetens ekonomiska och organisatoriska förhållanden. I

fokus står samspelet mellan staten och det agrara civilsamhället. En viktig insikt är att en rad lanthushållsskolor grundlades av aktörer i civilsamhället långt före det att staten formellt inrättade skolformen. Berry menar att den svenska styrningen av landsbygden på detta område skiljde sig åt från förhållandena i många andra länder. Statsmakten främsta uppgift var på detta område att finansiera styrningen, inte att själv utöva den. Styrningen hade överlåtits på aktörer i civilsamhället som Berry med ett brett begrepp benämner landsbygdsborgerligheten. Dessa undersöks sedan närmare i efterföljande kapitel. Berry visar emellertid också att staten vid 1940-talets mitt stärkte kontrollen över lanthushållsskolan genom ett större, men också hårdare villkorat, stöd.

Studiens femte kapitel undersöker de sociala intressena bakom lanthushållsundervisningen med utgångspunkt i en studie av lanthushållsskolans styrelser under perioden 1915–1955. Berry kommer fram till att den landsbygdsborgerlighet som befolkade skolstyrelserna primärt utgjordes av två grupper; det provinsiella etablissemangen och en grupp han benämner de agrara intellektuella, båda hemmahörande i landsbygdens över- och medelklass. Grupperna verkade båda i och för jordbruksnäringen och präglades ideologiskt av en socialkonserverativ agenda med ett självpåtaget uppdrag att upplysa de lägre skikten. Kapitlets viktigaste slutsats är att landsbygden i betydande grad, i enlighet med resonemangen i kapitel fyra, genom dessa gruppers engagemang var involverad i sin egen styrning.

Om kapitel fem studerat lanthushållsskolans styrelser, ägnas det efterföljande kapitlet åt att undersöka lärarinnekä-

ren som utbildades vid lantushålls-seminarierna, det vill säga de kvinnor som sedermera skulle arbeta som lantbrukskonsulenter. Kapitlet bygger på en kollektivbiografisk undersökning av omkring 1 700 lärarinnor som utexaminerades från seminarierna Rimforsa och Brogård mellan åren 1909 och 1962. Huvudfrågeställningen kan sägas vara att undersöka hur den nya generationen av agrara intellektuella formades. Berry konstaterar att antalet sökande till dessa utbildningar var relativt högt, som minst två sökande per plats och fyra per plats när det var som högst. För att komma i fråga var också den sökande tvungen att genomgå en treårig aspirantutbildning som utöver vissa mer teoretiska kurser också innebar praktik på gårdar och gårdshushåll. Berry konstaterar att den landsbygdsborgerlighet som satt i styrelserna hade ett stort inflytande på vilka elever som antogs till utbildningen. Utbildningen kan också sägas ha som syfte att reproducera den ideologi som styrelsemedlemmarna omfattades av. Emellertid visar Berry också att 1950-talet framstår som en brytningstid. Seminariernas teoretisering samt en breddad rekrytering genom införandet av studiestöd bidrog till att det agrara överskiktets inflytande började avta. Kapitel sju utgörs sedan av en sammanfattning av avhandlingen och dess huvudsakliga resultat.

Jag menar att detta är en mycket läsvärd avhandling med en behållning på flera olika plan. Det första rör naturligtvis en fråga som är aktuell än idag, nämligen i vilken utsträckning utbildning egentligen fungerar som ett problemlösningsverktyg. Trots dessa utbildningsinsatser och stort engagemang från de övre agrara samhällsskik-

tens sida stod inte utvecklingen att hejda. Jordbrukets rationalisering drevs obönhörligen vidare. Allt färre människor behövdes för att driva med tiden allt större brukningsenheter och med detta förändrades landsbygden i grunden. Det var sannolikt inte detta utfall som föreståndarna för Rimforsa och Brogård riktigt såg framför sig.

Ett annat utbyte av avhandlingen rör hur styrningen av delar av landsbygdens utbildningsväsende egentligen gick till. Staten finansierade förvisso verksamheten, men styrningen hade staten i praktiken delegerat till individer i den grupp som Berry benämner landsbygdsborgerligheten. Denna ordning avvek från många andra länder. Å andra sidan, vilket måhända också bör betonas, styrde staten i synnerhet efter andra världskriget i allt högre grad ramvillkoren för jordbruket i måhända högre utsträckning än villkoren i andra samhällssektorer. Förenklat är det den politik som sedermera kom att benämnas som "flyttlasspolitiken." Som Berry också visar stärkte staten sitt grepp över utbildningsverksamheten under 1940-talets lopp genom sättet den finansierades på. Måhända är det därför befogat att hävda att den självstyrande periferin kanske inte var självstyrande i mer egentlig bemärkelse i mer än under omkring halva den tid som Berry undersöker (1910–1940).

Ytterligare en viktig insats som Berry gör i sin avhandling är att koppla ihop de sociala intressena, främst företrädda av landsbygdens sociala över- och medelklass, med hur eleverna till lärarinne-seminarierna rekryterades och formas. Detta är om inte annat ett gott exempel på hur ett kvinnligt, agrart präglad, men också modernistiskt anstruket habitus

formades och reproducerades.

Jag har annars endast några mer lätt vägande kritiska invändningar att anföra. Samtliga handlar om periodisering i olika hänseenden. Avhandlingens titel preciserar undersökningsperioden till 1890–1970, emedan den empiriska undersökningen huvudsakligen befattar sig med perioden 1910–1960. Här borde kanske den senare perioden också ha använts i avhandlingens titel. För det andra handlar det om hur länge landsbygden egentligen var självstyrande i dessa utbildningsfrågor. Avhandlingens titel kunde man lätt få intrycket att den var det fram till 1970-talets ingång. Avhandlingens resultat pekar dock snarare på att detta i väsentliga delar upphörde omkring två decennier tidigare, det vill säga ungefärligen vid samma tid som staten på allvar började driva frågor om jordbrukets rationalisering i övrigt. Det verkar alltså ha funnits ett negativt samband mellan självstyrets styrka avseende landsbygdens utbildningsprogram och större statligt drivna jordbrukspolitiska reformer.

Den sista randanmärkningen gäller när mer exakt högmodernismen som begrepp egentligen är tillämpligt på det område Berry undersöker. Det förefaller som om åtminstone utbildningssträvandena mer specifikt hade sådana drag under mellankrigstiden för att både föregås och följas av andra paradigmer. Här kunde kanske Berry lite mer aktivt ha diskuterat resultaten mot bakgrund av de kronologiska ramar teorin pekat ut.

Man bör gärna undvika att kommentera sådant som en avhandlingsförfattare inte har ägnat sig åt, utan det som faktiskt behandlats. Naturligtvis kommer jag därför inte att hålla mig till det rådet. En central utgångspunkt

för avhandlingens problemformulering är kvinnornas flykt ifrån landsbygden och utbildningens roll som ett redskap för att hantera det. Jag kan inte undgå att fundera på vad som skulle hända om man vidgade fokus till att inkludera även de åtgärder som vidtogs rörande männen på landsbygden. Utmönstrandet av pigor och drängar, statarsystemets upphörande, lantarbetarnas fackliga organisering och jordbrukets allmänna mekanisering efter kriget påverkade ju även de män som blev kvar på landsbygden. Frågan skulle därför kunna vidgas till i vilken utsträckning olika kön gjordes till föremål för skilda åtgärder med syfte att åstadkomma ett modernt jordbruk. En sådan studie skulle resultera i en annan avhandling, en som Berry inte heller föresatt sig att skriva. Denna avslutande reflektion skall därför i första rummet tolkas som att avhandlingens vidare historiska ram, landsbygden och modernismen, rymmer ytterligare spännande avhandlingsämnen. Berry har emellertid förtjänstfullt behandlat ett av dem.

*Fredrik Thisner
Försvarshögskolan
fredrik.thisner@fhs.se*